

SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ SİSTEMİNİN TƏDQIQI

Ş.H.Məmmədov, H.R.Qurbanov

AMEA-nın Kimya Problemləri İnstitutu

SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ sistemi tam qatılıq intervalında tədqiq edilmiş və ilk dəfə olaraq sistemin hal diaqramı qurulmuşdur. Müəyyən olunmuşdur ki, sistemin 1:1 nisbətində 825K temperaturda konqruent əriyən SnPbSb₄S₈ tərkibli birləşmə və 80 mol% PbSb₂S₄ intervalında həllolma sahəsinə malik bərk məhlul alınmışdır. Alınmış birləşmənin və bərk məhlulun qəfəs tipi müəyyənləşdirilmiş və qəfəs sabitləri hesablanmışdır.

SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ sistemi əvvəllər öyrənilməmişdir. Bu sistemi öyrənmək üçün götürülmüş üçlü birləşmələr, saf, təmiz elementlərdən sintez olunmuşdur: Sn-B4, Sb-Cy-4, S-B5, Pb-C-000. Üçlü birləşmələrin sintezi haqqında ədəbiyyat qaynaqlarında kifayət qədər məlumat verilmişdir. SnSb₂S₄ – komponenti sintez olunduqdan sonra müəyyən olunmuşdur ki, ədəbiyyat mənbələrinə uyğun olaraq ortorombik sinqoniyada kristallaşır və qəfəs sabitləri a=25,64 Å, b=20,38 Å, c=3,89 Å-dir [1]. PbSb₂S₄ – birləşməsi isə ortorombik sinqoniyada kristallaşır və qəfəs sabitləri a=19,6 Å, b=7,99 Å-dir [2]. SnSb₂S₄ – birləşməsi inkonqruent birləşmə olub, 785K temperaturda, PbSb₂S₄ – birləşməsi isə konqruent birləşmə olub 895K temperaturda əriyir.

TƏCRÜBƏNİN METODİKASI

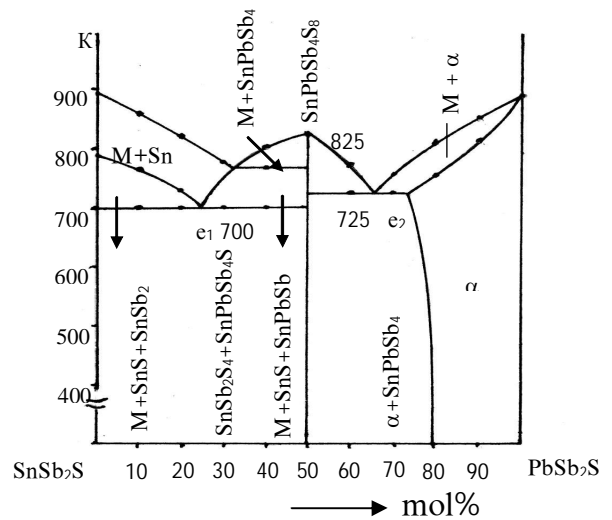
SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ sisteminin ərintilərindən ibarət nümunələri sintez etmək üçün SnSb₂S₄ və PbSb₂S₄ – ilkin maddələrindən istifadə edilmişdir. SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ sistemindən 18 nümunə sintez edilmişdir. Sintez havasızlaşdırılmış (0,013Pa) kvarts ampulada aparılmışdır. Ərintiləri almaq üçün hər birinin sintezi 2 saat davam etdirilmiş və sintez zamanı qarşılıqlı təsirin tam başa verməsi üçün ampula bir neçə dəfə mexaniki qarışdırılmışdır.

Alınmış ərintiləri tam tarazlıq halına gətirmək üçün 600K temperaturda 250 saat dəmlənmişdir. Tədqiqat işində Diferensial termiki (DTA), rentgenfaza (RFA), mikruruluş (MQA) analiz metodlarından, sıxlığın və mikrobərkliyin ölçülməsindən istifadə edilmişdir. RFA «Dron-2» difraktometri vasitəsilə aparılmışdır. Bu zaman CuK_α şüalanmasından və Ni filtrindən istifadə edilmişdir. DTA üçün HTP-75 pirometrdən istifadə edilmişdir. Qızdırılma sürəti 9dər./dəq olmuşdur.

MQA analizi «MİM-7» mikroskopunda aparılmışdır. Mikrobərklik isə «PMT-3» cihazında ölçülmüşdür.

ALINMIŞ NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Fiziki-kimyəvi analizin metodlarından istifadə edərək SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ sisteminin hal diaqramı qurulmuşdur.

Şəkil 1. SnSb₂S₄-PbSb₂S₄ sisteminin hal diaqramı

Hal diaqramından göründüyü kimi sistemin 1:1 nisbətində SnPbSb₄S₈ tərkibli bir birləşmə əmələ gəlir. SnPbSb₄S₈ birləşməsi termiki analizin nəticəsinə əsasən 825K temperaturunda əriyir. Eyni zamanda sistemdə iki evtektika alınmışdır.

Evtektik nöqtənin koordinatları; 65 mol%-PbSb₂S₄ 725K, 25 mol%- PbSb₂S₄ 700K. İlkin komponentlərin və sintez olunmuş ərintiləri fiziki-kimyəvi analiz metodları ilə aparılan tədqiqat göstərmişdir ki, onların əsasında məhdud həllolma sahəsi mövcuddur. SnPbSb₄S₈ birləşməsi, PbSb₂S₄ birləşməsində otaq temperaturunda 20mol%-ə qədər həll olaraq bərk məhlul əmələ gətirir. Evtektika temperaturunda SnPbSb₄S₈ həll olması 26%-ə qədər artır.

SnSb₂S₄-PbSb₂S₄ sisteminin 0-50 mol% SnSb₂S₄ hissəsi mürəkkəb fiziki-kimyəvi qarşılıqlı təsirlə xarakterizə olunur. SnSb₂S₄ birləşməsi peritektik reaksiya ilə əmələ gəlir. Ona görə də temperatur aşağı düşdükdə SnS-in ilkin

kristallaşması baş verir. Temperatur 785K-dən 700K-nə endikdə SnS sərf olunaraq maye ilə SnSb₂S₄ üçlü birləşməsinə əmələ gətirir.

Ona görə də sistemin bu hissəsinin subsolidus hissəsində iki faza birlikdə kristallaşır. Məhz, bu mənada SnSb₂S₄-PbSb₂S₄ sistemini qismən kvazibinar kəsik adlandırmaq olar.

Alınmış SnPbSb₄S₈ birləşməsinin və 80 mol% PbSb₂S₄ bərk məhlulun qəfəs tipi müəyyənləşdirilmiş və qəfəs sabitləri hesablanmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, SnPbSb₄S₈

birləşməsi ortorombik sinqoniyada kristallaşır və qəfəs sabiti a=19,68 Å, b=7,91 Å. 80 mol% PbSb₂S₄ bərk məhlulu isə ortorombik sinqoniyada kristallaşır və qəfəs sabiti a=19,64 Å, b=7,96 Å bərabərdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Smith, Parise I. Aito Crystallogr. Sec. B Structural Science. 1985. Vol. 41. P.84.
2. Кребс Г. «Основы кристаллохимии неорганических соединений» М.: Мир. 1971.

ИССЛЕДОВАНИЕ СИСТЕМЫ SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄

Ш.Г.Мамедов, Г.Р.Гурбанов

Физико-химическими методами анализа изучена и впервые построена диаграмма состояния в системе SnSb₂S₄-PbSb₂S₄. В указанной системе при соотношении 1:1 было получено конгруэнтное соединение состава SnPbSb₄S₈. Кроме того, на основе PbSb₂S₄ получен 80 моль% твердого раствора. Изучены параметры кристаллической решетки соединения SnPbSb₄S₈ и твердого раствора на основе PbSb₂S₄ (80 моль%) и определены их сингонии.

ANALYSIS OF SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ SYSTEM

Sh.H.Mammadov, H.R.Gurbanov

Through the use of physical – chemical analysis, the state diagram of SnSb₂S₄ – PbSb₂S₄ system has been constructed for the first time. In the system, at 1:1 correlation SnPbSb₄S₈ congruent compound has been obtained. Melting temperature of the compound is 825K. In the system, on the base of 80 %mol PbSb₂S₄ a solid solution has been obtained. The cell type of the solid solution and the obtained compound determined and the cell constants calculated.